

Prof. dr hab. Agnieszka Gromkowska –Melosik
Wydział Studiów Edukacyjnych
UAM Poznań

Poznań 22 stycznia 2026

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Zbigniewa Nowaka:

**„Andragogiczne mikroświaty edukatorek i edukatorów ZHP. Między harcerską pedagogią a edukacją osób dorosłych”
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz
(Dąbrowa Górnicza 2025)**

Powierzona mi do recenzji rozprawa mgr Zbigniewa Nowaka dotycząca roli Związku Harcerstwa Polskiego w edukacji dorosłych stanowi ważny głos w dyskusji nad andragogicznym wymiarem tej społecznej instytucji wychowania pozaformalnego. Już na wstępie recenzji mogę stwierdzić, że spełnia ona kryteria stawiane pracom doktorskim. Narracje w niej prowadzone są logiczne, dobrze uargumentowane i reprezentują dobry poziom merytoryczny. W pracy wykorzystano w sposób poprawny i rzetelny bogatą bazę źródłową i literaturową składającą się ze 168 pozycji bibliograficznych.

Struktura pracy jest przejrzysta, a poszczególne jej elementy tworzą spójną konstrukcję charakterystyczną dla prac napisanych w modelu teoretyczno-empirycznym. Obejmuje ona wstęp, pięć rozdziałów oraz zakończenie i spis bibliografii, które tworzą spójną całość. Autor precyzyjnie określa cel rozprawy oraz wskazuje na próbę wypełnienia istniejącej luki badawczej w podjętym obszarze, dotyczącej spojrzenia na edukację osób dorosłych w Związku Harcerstwa Polskiego. Na tle istniejącej literatury głównie skoncentrowanej na historii ZHP oraz jego edukacyjnej i wychowawczej roli w stosunku do dzieci i młodzieży dysertacja mgra Zbigniewa Nowaka

jest wartościowym uzupełnieniem pola problemowego i wnosi oryginalny wkład w wiedzę dotyczącą edukacji dorosłych w harcerskiej praktyce edukacyjnej.

Recenzowana praca doktorska sytuuje się na styku pedagogii i androagogiki, co decyduje o oryginalnym i nowatorskim ujęciu tematu. Ponadto warto podkreślić, że mgr Zbigniew Nowak posiada umiejętność autorskiej analizy wybranych koncepcji teoretycznych i prezentuje refleksyjną postawę badawczą. Konsekwencją takiego podejścia badawczego jest brikolaż, który autor umiejętnie tworzy w oparciu o własne odczytania i interpretacje. Należy wyraźnie podkreślić, że magister Zbigniew Nowak stawia pytania o trafność własnych ustaleń i jest świadomy wielości kontekstów, z perspektywy których dokonuje analizy interesujących go problemów badawczych. Podkreśla również, że obraz, który wyłania się z jego narracji jest, przynajmniej do pewnego stopnia, jednostronny. Świadczy to o dojrzałości młodego badacza.

W rozdziale dotyczącym podstaw metodologicznych badań własnych, zatytułowanym „Metodologiczny kosmos” mgr Zbigniew Nowak trafnie wskazuje na wybór paradygmatu interpretatywnego i znakomicie uzasadnia przyjęcie założeń epistemologicznych i ontologicznych. W pełni akceptuję sformułowany przez doktoranta problem badawczy, który przyjął następującą postać:

Jak wygląda edukacja osób dorosłych w ZHP w kontekstach wartości w ZHP oraz aktualnej wiedzy pedagogicznej i andragogicznej?

oraz jego uszczegółowienie w postaci pytań określających pola analizy:

- Jak w Związku Harcerstwa Polskiego wygląda proces edukacji osób dorosłych?
- Kto decyduje o tym jak wygląda proces edukacyjny osób dorosłych w ZHP?
- Z jakich koncepcji pedagogicznych i andragogicznych czerpie praktyka edukacyjna osób dorosłych w ZHP?
- Jakie postawy są istotne w edukacji osób dorosłych w ZHP?
- Jakie role pełnią edukatorki i edukatorzy w procesie uczenia (się)?
- Jakie role pełnią uczestniczki i uczestnicy w procesie uczenia (się)?
- Jakie są między nimi relacje? (s. 23)

W sposób nie budzący zastrzeżeń opisana została przyjęta procedura procesu badawczego, wraz z precyzyjnym określeniem metody doboru próby, obejmująca 12

instruktorów/instruktorek ZHP, którzy zostali odznaczeni Złotą Oznaką Kadry Kształcącej oraz pełnili ważne funkcje zarządzające - dziewięć osób - szefowej/szefa zespołu szkoleniowego na poziomie województwa (chorągwi), a trzy w zarządzaniu Centralnej Szkoły Instruktorskiej.

Przeprowadzenie badań za pomocą metody wywiadu częściowo ustrukturyzowanego pozwoliło autorowi na uzyskanie bogatego materiału empirycznego. Na etapie analizy wykorzystał on krytyczną analizę dyskursu oraz autorską adaptację metody KRYNARÓZ (krytyka-narracja-rozumienie-zmiana). Szkoda, że nie ujawnił sposobu kodowania narracji i procesu wyłaniania kategorii analitycznych.

Zgodnie ze standardami badań w paradygmacie interpretatywnym autor określa swoją pozycję wobec grupy objętej badaniami. Deklaruje on przynależność do badanego środowiska, co stawia go w pozycji insidera, który, jak ująłby to Robert Merton, jest uspołeczniony w grupie, którą bada i przez to ma bezpośrednią, intuicyjną wrażliwość, która umożliwia mu zrozumienie procesów w niej zachodzących. (Merton, 1972, s. 15). Z drugiej strony insider powinien podjąć próbę krytycznego spojrzenia na problem lojalności wobec instytucji i grupy, której jest członkiem. Pożądana byłaby analiza mechanizmów rządzących ZHP, w tym reprodukcji kulturowej, płci a także hierarchiczności władzy i ideologii. Magister Zbigniew Nowak jest świadomy zalet i wad badania zjawisk z pozycji insidera oraz związanych z nią możliwości wystąpienia uprzedzeń poznawczych oraz potencjalnego braku dystansu do prowadzonych badań. Trzeba jednak podkreślić, że w przyjętym przez autora paradygmacie badawczym istotne jest założenie, że subiektywna rzeczywistość poszczególnych ludzi jest równie realna, jak obiektywna rzeczywistość opisana i zmierzona przez naukowca. Dlatego tak zwana „rzeczywistość obiektywna” nie istnieje, zamiast tego mamy do czynienia z różnymi, ale równie prawdziwymi wersjami rzeczywistości (Fetterman, 1998, s. 5). Nie mam zastrzeżeń do tego rozdziału, (poza użyciem wobec osób uczestniczących w badaniach sformułowania „osoba badana” właściwego perspektywie pozytywistycznej) i oceniam go bardzo dobrze.

W rozdziale drugim poświęconym przedstawieniu organizacji Związku Harcerstwa Polskiego mgr Zbigniew Nowak szczegółowo omówił historię instytucji oraz jej funkcję edukacyjną w kontekście andragogicznym. Wykorzystał do swoich analiz

obszerną literaturę przedmiotu, powołując się na klasyczne prace Aleksandra Kamińskiego, Bogusława Śliwerskiego oraz współczesne opracowania, między innymi, Katarzyny Marszałek i Tomasza Huka a także bogate materiały źródłowe. W tekście podjęto problem standardów kształcenia kadry instruktorskiej wraz z analizą ścieżki ich rozwoju oraz ZHP jako instytucji uczącej się. Rozdział potwierdza wiedzę doktoranta w tym obszarze i stanowi dobre wprowadzenie do dalszych analiz.

Rozdział trzeci został poświęcony rolom i relacjom w procesie kształcenia dorosłych w ZHP. Autor trafnie wykorzystuje koncepcje „przestrzeni edukacyjnej jako nie-miejsca” (M. Auge), „mikroświata” (E. Skibińska), nurtu poznawczego w psychologii uczenia się (O. Czerniawska), koncepcję dydaktyki humanistycznej (D. Klus-Stańska) oraz pedagogiki Gestalt. Z analizy materiału badawczego (literatury przedmiotu oraz wyników badań) doktorant rekonstruuje wielowarstwową typologię ról edukatora: nauczyciela przewodnika, tłumacza, refleksyjnego praktyka, oraz mentora, tutora, coacha. Następnie ilustruje te role fragmentami narracji osób uczestniczących w badaniach ukazując ograniczenia ich realizacji, napięcia i nieciągłości w kontekście standaryzacji kształcenia i ograniczenia autonomii edukatorów. Ważny jest tu również wątek podmiotowości uczestników procesu edukacyjnego. Mgr Zbigniew Nowak omawia w tym rozdziale relacje instruktorów z dorosłymi uczniami odwołując się do perspektywy edukacji krytycznej. Rozdział ten pokazuje umiejętność autora w zakresie analizy ról edukatorów oraz relacji zachodzących w procesie kształcenia dorosłych. Należy także podkreślić, że doktorant potrafi łączyć koncepcje teoretyczne z narracjami osób uczestniczących w badaniach. Oceniam ten rozdział pozytywnie.

W rozdziale czwartym zatytułowanym „Praktyka edukacyjna a postawy i wartości osób dorosłych w ZHP” autor rozważa kwestie aksjologiczne. Doktorant trafnie rozpoczyna swoje rozważania od genezy wartości i fenomenu wychowania w ZHP. Z narracji osób uczestniczących w badaniach wyprowadza postawy, które są przedmiotem oddziaływań edukacyjnych, takie, jak: samodzielność, otwartość, odpowiedzialność. Autor wykorzystuje w swoich analizach koncepcję edukacji transformatywnej oraz koncepcję walki o uznanie. Rozdział jest napisany syntetycznie, ale zawiera spójną prezentację najważniejszych wątków.

Rozdział piąty poświęcony został praktyce edukacji dorosłych i jest bardzo dobrym podsumowaniem badań w perspektywie andragogicznej. A zatem mamy tu do czynienia ze swoistą i uprawomocnioną w przyjętym paradygmacie badawczym, inwersją - wykorzystaniem analiz materiału badawczego do skonfrontowania go z teorią. Magister Zbigniew Nowak odwołuje się tutaj do historii andragogiki i jej głównych koncepcji (uczenia się przez doświadczenie, trójkąt uczenia się, uczenie się incydentalne, idei uczenia się przez całe życie (lifelong learning) oraz danych statystycznych dotyczących uczenia się osób dorosłych (GUS, Eurydice). Rozdział ten oceniam bardzo dobrze.

W zakończeniu, stanowiącym dobre zwieńczenie pracy, autor dokonuje podsumowania badań empirycznych i opisuje własne doświadczenia w eksplorowanym obszarze. Przedstawia tu w dużej mierze zdecentralizowany proces kształcenia dorosłych w Związku Harcerstwa Polskiego, opisuje refleksyjność i podmiotowość edukatorów oraz kształtowane postawy „uczniów”. Trafnie pokazuje także role pełnione przez instruktorów oraz uczestników edukacji, między innymi: przewodników, tutorów, biernych odbiorców, współtwórców, wskazując na ich płynność i różnorodność.

Warto podkreślić erudycję autora, który w sposób rzetelny i z zastosowaniem standardów obowiązujących w nauce, korzysta z reprezentatywnej dla analizowanego pola badawczego literatury. W pracy przytacza on szereg definicji i omawia szczegółowo wybrane koncepcje teoretyczne uznanych autorytetów, między innymi, Bogusława Śliwerskiego, Doroty Klus-Stańskiej, Zbyszka Melosika, Mieczysława Malewskiego oraz Mirosława Nowak-Dziemianowicz. Wartościowym uzupełnieniem pracy są liczne tabele i ryciny.

Praca napisana jest w dużej mierze precyzyjnym i poprawnym stylistycznie językiem, choć zdania wielokrotnie złożone niekiedy wymagają od czytelnika skupienia aby nie zgubić istoty narracji. Warto w tym miejscu odnieść się do nasyconego metaforami opisu metodologicznych podstaw badań własnych. Autor używa tu metafory kosmosu, która w sposób oryginalny, nasycony emocjami i bardzo obrazowy ukazuje tożsamość młodego naukowca oraz jego drogę badawczą. Gdy czytam słowa:

Cóż to było za uczucie? Że wybieram się w kosmos. Oczami wyobraźni widziałem srebrny skafander i okrągły szklany hełm czuję wyraźnie płynność granic między tym, co naukowe, literackie i osobiste. A jednak ta skłonność do eseistycznego ujmowania tego, co poznane stanowi o oryginalności pracy i dużej świadomości badawczej mgr Zbigniewa Nowaka. Autor świadomie odchodzi od konwencji językowej właściwej tradycyjnym pracom awansowym, mówiąc o swoich „rozstrzeleniach”, jednocześnie wpisuje się on w obowiązującą aktualnie w języku naukowym ideę inkluzji. W części narracyjnej autor zachowuje zgodnie ze standardami badań jakościowych oryginalny styl wypowiedzi osób biorących udział w badaniu, co świadczy o jego rzetelności badawczej.

Należy podkreślić, że dokonane przez doktoranta analizy i syntezy cechuje krytyczny namysł oraz wrażliwość badawcza, a także odpowiedzialność za formułowane wnioski. Świadczy to niewątpliwie o dojrzałości doktoranta i jego zdolności do prowadzenia dyskursu naukowego. Recenzując pracę mgra Zbigniewa Nowaka trudno nie zauważyć wpływu promotorki – prof. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz, na której teksty doktorant wielokrotnie się powołuje. To połączenie talentu pedagogicznego Mistrzyni i pracowitości oraz rzetelności ucznia sprawiło, że powstała praca, którą może stanowić cenne źródło inspiracji dla teorii i praktyki pedagogicznej.

Problem podjęty przez mgra Zbigniewa Nowaka w recenzowanej pracy jest problemem oryginalnym i wartościowym dla nauk o edukacji. Autor swobodnie porusza się po podejmowanych problemach. Trzeba podkreślić, iż erudycyjnie wykorzystał bogatą literaturę przedmiotu, a jego analizy świadczą o dojrzałości badawczej. Doktorant wykazał się także wiedzą oraz kompetencjami w obszarze metodologii. Rozdziały teoretyczne stanowią dobrą ramę do analizy materiału empirycznego a także są znakomitą podsumowaniem prowadzonych badań narracyjnych. Raz jeszcze chciałabym podkreślić, iż zarówno część empiryczna i teoretyczna stoją na bardzo dobrym poziomie naukowym, świadcząc o dojrzałości intelektualnej i zdolności do prowadzenia dyskursu naukowego autora rozprawy. Trudno też nie dostrzec, że przedmiotowa dysertacja rzuca nowe światło na problem edukacji osób dorosłych w instytucji wychowawczej.

Na zakończenie pragnę stwierdzić, iż recenzowana rozprawa spełnia wszelkie wymagania ustawy o stopniach i tytułach naukowych z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. z 2018, poz. 1668, z późniejszymi zmianami), w związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgra Zbigniewa Nowaka do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Agnieszka Gromulka - Melosik